

## 2. FEJEZET

# EGY MERÉSZ HÚZÁS

Mire Albert elkezdte az orvosi egyetemet, igencsak öntudatos fiatalemberré vált. Úgy gondolta, nagy dolgokra képes, és ennek megfelelően is viselkedett. Ez az új önbizalom persze részben híres rokonsága miatt alakult ki benne. A Lenhossékok a tudományos arisztokráciához tartoztak, és természetesnek tűnt, hogy ő is a nyomukba lép. Viselkedésében természetesen az ifjúság megszokott arroganciája is benne volt. Mégis ez idő tájt ismerte fel, hogy „különleges adománnyal” áldotta meg a sors. Képes volt ugyanis a problémák *intuitív* megoldására, vagy ha nem is tudta a megoldást, legalább az ahhoz vezető helyes kérdést fel tudta tenni. Úgy tűnt, mondta később, mintha közvetlenül tudna beszélni a természettel, mintha „hallaná a természet hangját”. Megérzéseit pedig tettekre tudta váltani. Ez a szinte misztikus megérzés, amely leginkább a költő vagy a művész inspirációjához hasonlítható, maradt élete végéig „tudományos módszerének” lényege. Ezért nem engedte soha, hogy munkáját az ösztöndíjak előírásai szabják meg. Mások véleményére nem sokat adott. Csak az volt a fontos, hogy mindig megragadja a kínálkozó lehetőséget, és rögtön munkához lásson.

Ebből a szempontból az orvosegyetem katasztrofális csalódásnak bizonyult. Az egyetem ugyanis gyakorló orvosokat, nem pedig briliáns kutatókat képzett. Albert viszont lenézte a klinikai munkát. Később, szorult helyzetekben ugyan megpróbált orvosi tanulmányaiból megélni, de sohasem foglalkozott komolyan azzal a gondolattal, hogy a betegek iránt elkötelezett orvos legyen. Tulajdonképpen lenézte a gyakorló orvosokat. Az volt a véleménye róluk, hogy képzetlenek és nem érdekli őket az emberi szervezet tudományos megismerése.

Híres őseit sem érdekelte igazán az unalmas orvosi gyakorlat. Egy Lenhossék csak a legmagasabb teoretikus szinten foglalkozik biológiai problémákkal! Albert azért lett orvostanhallgató, mert csak az orvosegyetemen lehetett biológiát tanulni. Abban az időben Magyarországon még nem volt kutatóképzés. Aki kutató akart lenni, annak orvosi diplomát

kellett szereznie. Egyszerűen nem volt más választása. Albert viszont utálta az üres fecsegést, és amit utált, azzal nem is foglalkozott. Néhány hónapi kínlődás után otthagyta az unalmas Múzeum körúti egyetemi előadásokat, felült a villamosra, és Mihály nagybátyja Üllői úti patológiai laboratóriumába ment, hogy ott dolgozzon.<sup>1</sup>

Abban az időben a fegyelem meglehetősen laza volt az orvosegyetemen. Amíg egy diák átment a vizsgákon – és Albert volt olyan okos, hogy ez ne legyen gond –, nem kellett bejárnia az előadásokra. Mivel az előadások pontosan követték a tankönyveket, nem sokat mulasztott, ha az előadások helyett a könyvekből tanult. Ha valamelyik oktató esetleg észrevette, hogy hiányzik az óráról, az is eszébe jutott, hogy Albert az egyik leghíresebb kolléga unokaöccse.<sup>2</sup>

Az egyetemmel ellentétben, nagybátyja laboratóriumai felkeltették érdeklődését. Itt megtalálta azt, amit keresett. Nagybátyját félistenként tisztelték intézetében. Akkor még tanszékenként csak egy professzort neveztek ki, akinek szava törvénynek számított. A hosszú, zöld-fehérre festett folyosókon sétálva Albertet megérintette az intézet atmoszférája: a külföldi szakkönyvek, a folyóiratokkal borított, hosszú tölgyfa asztalok, a nagy épület hatalmas ablakai, amelyeket az utcai forgalom megrezgetett. A legnagyobb hatással mégis a laboratóriumok voltak rá, amelyek nagybátyja második emeleti irodája mellett helyezkedtek el. Itt látott először laboratóriumi eszközöket: szikéket, speciális ollókat, szövetek feldolgozásához használt mikrotomokat, szövetek festésére alkalmas vegyszereket és csodálatos mikroszkópokat. (A családi legenda szerint az első mikroszkópot Budapesten Albert nagyapja, Lenhossék József vásárolta.)

Nagybátyja örült ugyan, hogy unokaöccsében hirtelen feltámadt a tudomány iránti lelkesedés, de azért továbbra sem bízott benne teljesen. Annak ellenére, hogy a meglehetősen butácska, befelé forduló fiú a szeme előtt alakult át vibráló szellemű fiatalemberré, nem hagyta magát Albert fiatalos lelkesedésétől megteveszteni. Lenhossék támogatta húga családját, akit férje lényegében magára hagyott. Ezért megengedte, hogy Albert a laboratóriumában dolgozzon, de megtartotta a három lépés távolságot. Ha kiderülne, hogy unokaöccse felelőtlen vagy tehetségtelen, ne kelljen majd szégyenkeznie miatta.

Albert sértőnek és provokatívnak tartotta ezt a magatartást. Úgy érezte, nagybátyja annyira érzéketlen, hogy semmivel sem tudja meggyőzni arról, mennyire megváltozott. Pedig Albert ekkor már olyan mértékben tudatában volt saját képességeinek, ami másoknak egész életük során is ritkán adatik meg. Több tényező együttese (veleszületett tehetsége, lappangó önbizalomhiánya, az a vágy, hogy másoknak örömet szerezzen) tette számára vonzóvá a kutatómunkát. Ez nem egyszerű karriervágy volt, hanem

valódi hivatásszeretet. Nem azért választotta ezt a pályát, mert egy Lenhosséktól ezt várták el, hanem mert úgy tűnt, felfedezte magában azt a tehetséget, amely őseit is alkalmassá tette erre a pályára. És ez a felfedezés jóleső önbizalommal töltötte el. Már nem volt suta tinédzser. A jóképű, igen jól öltözködő fiatalember fehér laboratóriumi köpenyében magabiztosan utazott a villamoson, végig az Üllői úton, az intézetbe. Szabad idejében a belvárosi utcákat járta, és a könyvesboltok kirakatában a régi kiadványokat nézegette.

Az unokaöcs szemében a végbél kutatása Lenhossék buta viccének tűnt. Azt hitte, hogy ez valami próba, egyfajta beavatási rítus a leendő kutató számára. Ez a terület valóban alkalmas volt arra, hogy elrettentse a dilettánsokat, mivel bemutatta a fáradságos anatómiai kutatómunka földhözragadt, prózai, sőt bizonyos fokig visszataszító természetét is. Albert ebből szinte semmit sem vett észre. Nagy örömet szerzett neki, hogy szövettani metszetekkel és mikroszkóppal dolgozhat, és találó kérdéseivel megcsillogtathatja intelligenciáját. Lehet, hogy a „rossz végén” kezdte a tudományt, de ez nem sokáig jelentett akadályt számára.

Csaknem egyévi végbélkutatás után nagybátyja megengedte neki, hogy vonzóbb témákkal foglalkozzon. Ő a szem felépítését kezdte tanulmányozni. Harmadéves orvostanhallgatóként olyan eredményesen dolgozott, hogy kutatásaiból több kitűnő cikk született. Ezeket németül írta, mert abban az időben a német volt a közép-európai kutatók kötelező nyelve. (A magyar kutatók kötődése a német tudományhoz az irodalmárok francia kultúra iránti rajongásához hasonlított.) Kétéltű-, hüllő-, disznó-, majd emberi szemén vizsgálta az üvegtestet. A húszéves orvostanhallgató élvonalbeli lapokban megjelenő, éleslátó megjegyzésekkel és pontos metszetekkel ellátott cikkei nagy feltűnést keltettek a budapesti tudományos körökben. Úgy tűnt, Albert jó úton halad, hogy – a Lenhossék-tradícióknak megfelelően – kitűnő anatómus váljék belőle.<sup>3</sup>

A felszín alatt azonban nem volt minden rendben. Számos belső konfliktus és probléma kínozza. Mint a legtöbb húszévest, Albertet is elkapta a hormonális forgószelel. A szexen töprengett – pontosabban azon, hogy mennyire hiányzik a szex az életéből. Nagyon erős szexuális vágy gyötörte, ráadásul a nők is vonzóknak találták hullámos haját, nyílt mosolyát, világoskék szemét. Mégsem tudott mit kezdeni magával. A magyarországi nagy vallási felekezetek – a katolikusok, a protestánsok és a zsidók – valamennyien puritán szelleműek voltak, egy dologban feltétlenül egyetértettek: házasság előtt a szex tabunak számított, olyan tabunak, amiről még beszélni sem volt szabad.

Az én társadalmi osztályomban egy „rendes” lánnyal még szülei lakásán sem lehetett kísérő (többnyire egy idősebb hölgy) jelenléte nélkül beszélgetni. A lányokat annál vonzóbbaknak tartották, minél kevesebbet tudtak a szexről.

Az erkölcsre hivatkozva ragaszkodtak ezekhez a szokásokhoz, de csak vég nélküli szenvedést, lelki problémákat és pszichés aberrációkat okoztak velük.

Az úgynevezett „tisztességes társadalom” természetesen szemet hunyt a széleskörű prostitúció vagy a munkáslányok elcsábítása felett. Abban az időben Magyarországon sok férfi (így Albert bátyja, Pál is) szeretett a play-boy szerepében tetszelegni. Albert viszont nem akart kitarítani egy prostituáltat, ahogy boltos lányokkal sem akart viszonyt kezdeni. Érzékeny fiatalemberként romantikus szerelemről ábrándozott. A nyilvánosházak a randalírozó katonáknak valók, gondolta, így nemigen volt számára megoldás.

Évfolyamtársairól alkotott lesújtó véleménye is problémákat okozott. Voltak ismerősei, de az egyetemen nem kötött tartós barátságot. Az orvostanhallgatókat felfuvalkodott, pökhendi alakoknak tartotta. A gyakorlati képzés során a hallgatóknak (így Albertnek is) megengedték, hogy a szegényeknek fenntartott klinika betegein gyakoroljanak:

Vég nélkül írtunk fel használhatatlan gyógyszereket, bonyolult recepteken, latinul. Így a betegek nem tudták, mit kapnak, és nem értették, mi történik velük. Mi meg igyekeztünk titokzatosnak tűnni.

Albert azonban kétévi (1911–1913) nagyon sikeres anatómiai kutatás ellenére sem volt elégedett. A halott szövetekkel foglalkozó anatómiai kutatást ugyanis statikusnak érezte. A biológiát számára az tette annyira izgalmassá, hogy témája, maga az élet, végtelen bűvölet forrása volt.

Albert az életet egyfajta csodának tartotta. Hogyan lehetséges, hogy élettelen anyagok – atomok és molekulák – mozgásából és reakcióiból végül egy tudattal bíró szervezet alakul ki? Erre a kérdésre keresett választ, valójában ugyanarra a kérdésre, amely a nagy művészeket és írókat is századokon át foglalkoztatta. Azt remélte, hogy a tudomány segítségével megtalálja a választ.

– A morfológia nem sokat árult el nekem az életről – panaszolta. – Arra a kérdésre, hogy „Mi az élet?”, az anatómia vagy a morfológia sohasem lesz képes válaszolni. Ezek a kínosan precíz tudományágak csodálatos gyakorlatot jelentettek számomra, de a probléma lényegéhez sohasem juthatnak el. Az életet csak az élő szervezetek tanulmányozásával lehet megérteni. Ehhez pedig *életannal* kell foglalkozni. – Ezért Albert 1913-ban otthagytá nagybátyja laboratóriumát, és a Puskin utcai Élettani Intézetbe ment dolgozni.<sup>4</sup>

A váltás egyben azt is jelentette, hogy elszakadt fiataalkori példaképétől. Dezertálása az Anatómiai Intézetből ugyanis Lenhossék legrosszabb félelmeit látszott igazolni: unokaöccse könnyelmű, álmodozó és megbízhatatlan fickó. Albert lépése viszont meghatározónak bizonyult. Húszéves korára – szellemi értelemben legalábbis – a maga ura lett. Elhatározása – nagybátyja fenntartásai ellenére – nem volt tévedés, tulajdonképpen a kor intellektuális áramlatai kényszerítették rá.

A 19. század végén a szerves kémiában nagy felfedezések születtek. Sikerült szintetizálni a karbamidot és a szénhidrátokat, továbbá analizálni a szervezet olyan anyagait, mint a zsír, a vér és az epe. Ma már nemigen emlékszünk Justus von Liebigre, Friedrich Wöhlerre és Emil Fischerre, akiknek nevéhez ezek a felfedezések fűződnek, pedig a korabeli fiatal értelmiség hősként tekintette őket. A legnagyobb hős mégis Claude Bernard (1813-1878), a kiemelkedő kísérletező és provokatív filozófus volt. Az anyagcsere – Bernard tanítása szerint – több, mint a tápanyag egyszerű mechanikus lebontása az emésztőrendszerben. „Az állatok, a növényekhez hasonlóan, fiziológias körülmények között a cukrot nemcsak lebontani, de *felépíteni* is képesek” – mondta Bernard.<sup>5</sup>

Claude Bernardot Albert egész életében hősként tisztelte, és arcképét kegyelettel őrizte laboratóriumában. Nemcsak azért, mert Bernard a kísérleti kutatás odaadó hívének számított, hanem azért is, mert tudományos megfigyeléseit bátor filozófiai gondolatokkal kapcsolta össze.<sup>6</sup>

Mielőtt élettani kutatásaiban valamire is jutott volna, Albert karrierjét – ahogy szinte minden kortársát – tragikus esemény szakította félbe. 1914. június 28-án Ferenc Ferdinándot, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét és feleségét egy szerb nacionalista Sarajevóban megölte. Kitért az első világháború.

Albert azon a nyáron történetesen már egyenruhát viselt. Ugyanis minden diáknak kötelező volt a hadseregben szolgálatot teljesítenie, és ő éppen háromhónapos kiképzését töltötte, amikor bejelentették a háború kitérését. Újoncok ezreivel együtt őt is rövidesen a keleti frontra küldték, ahol az Osztrák–Magyar Monarchia és a vele szövetséges központi hatalmak csapatai támadásba lendültek.

Élete hihetetlen fordulatot vett. Az egyetem védett laboratóriumából, az orgonailatú Budapestről hirtelen Lengyelországban találta magát, ahol térdig süppedt a vérrel áztatott sárba. Medikusként lenézte a gyakorlati képzést anatómiából és sebészetből, most pedig sebesült katonák, sokszor nála fiatalabb fiúk szétépett testék próbálta kétségbeesetten ellátni.

Budapest lelkesen küldte katonáit a frontra. Bármilyen furcsa, de egyeseknek a háború kitérése „mérhetetlen megkönnyebbülést jelentett”.<sup>7</sup> A háborút megelőző évek hosszan tartó „békéje, amely, ha nem is volt igazi

nyugalom”, most egyszerre véget ért. Tömegek ünnepelték, csaknem hisztérikusan, a háború kitörését. A plakátokon a térdepelve imádkozó idős Ferenc József császár, vagy a híres lovaikon rohamozó magyar lovasság volt látható. A háború azonban nem a tervek szerint alakult, és hamarosan véres ütközetek rettenetes sorozata lett belőle. Amit a katonai taktikusok „kimerítő háborúnak” neveztek, az Albertnek és sok kortársának a barbarizmus visszatérését jelentette, amely félresöpört minden olyan emberi értéket, amit addig tisztelni tanultak. A háború egy egész generációt tett fogékonnyá a radikalizmusra.

Hogy történhetett ez a katasztrófa – próbálták megfejteni –, amikor a világ nemrég még olyan rendezettnek és haladónak tűnt? Albert, másokhoz hasonlóan, végül rájött, hogy a háborút az uralkodó elitek kapzsisága okozta. A felelősségben Európa szellemileg beszűkülte uralkodóinak kellett osztozniuk, az Osztrák–Magyar Monarchia bűnrészessége mégis kiemelkedett a többi közül. A magyar uralkodó osztály árulása személyesen is érintette, mivel apja családja is ahhoz tartozott (lásd az A) függelék).

Bár Albert sohasem tanult politikai gazdaságtant, a háború okait elemző magyarázatából látható, hogy a gazdasági tényezők jelentőségét lényegében megértette:

Az Osztrák–Magyar Monarchia abban az időben nagyon erős és gazdag hatalom volt. Amikor a Monarchia megtiltotta, hogy a szerbek a számukra létfontosságú sertésexportot Magyarországon keresztül bonyolítsák, a szerbek idegesek lettek. Egy szerb diák lelőtte a Szarajevón keresztülutazó osztrák trónörökösét és feleségét. A bécsi, berlini és szentpétervári militarista körök számára eljött a várva várt alkalom. A mi hadügyminiszterünk hamisított táviratokat mutatott be a császárnak, amelyek szerint a szerb hadsereg betört Magyarországra. A császárnak nem volt választása, mobilizálnia kellett a hadsereget. Berlin, majd az orosz cár is követte a példát, és elkezdődött az első világháború.

Ennél azért nyilván bonyolultabb volt a helyzet. A magyarok viszont már 1915-re kezdtek megundorodni a háborútól, és keresték a kiutat. Az írók, például Ady Endre, bátran léptek fel a katonai vezetéssel szemben. Ugyanakkor olyan híresztelések keringtek, hogy a nemesség, a tőkésék, de még a királyi család is Svájcba menekíti pénzét. 1916–1917 folyamán egész Magyarországon sztrájkhullám söpört végig. Eközben az oroszok gyorsan nyomultak előre, és hamarosan elfoglalták a Kárpátok hágóinak zömét. Alig 300 km távolságra ott volt előttük a magyar Alföld és Budapest, akár egy hamvas gyümölcs.

Ahogy a borzalmas konfliktus során számos alkalommal történt, hirtelen megfordult a hadiszerencse. A gyenge utánpótlás miatt elfogyott a cári csapatok lőszere. A magyarokkal szövetséges német erők ekkor északon újabb támadást indítottak, és visszaszorították az oroszokat. Ekkor a magyarok is támadásra készültek. Ukrajnában, a Dnyeszter két partján két hatalmas hadsereg nézett egymással farkasszemet.

Azon a nyáron megáradt a folyó, és a két méterrel megemelkedett víz előntötte a partokat. A magyar tábornokok azt hitték, hogy ekkora sárban nem lehet harcolni, ezért a tartalékok nagy részét átcsoportosították. Amikor az oroszok észrevették, hogy a magyar védelem meggyengült, kegyetlen támadásba kezdtek. Nehézágyúkkal lőtték a folyó nyugati partját, sőt primitív repülőgépekkel is bombázták a magyar állásokat. A végső támadást a kozák lovasság vezette. Meztelenre vetkőzve, puskáikat a fejük fölé tartva úszták át a megáradt folyót. Félelmetes látványt nyújtottak. Hídfeállást foglaltak, és azt a reguláris csapatok megérkezéséig tartották.

A magyarok rémulten menekültek, miközben minden oldalról lőtték őket. Akik a golyózáport túléltek, hamarosan elfertőződött sebeiktől vagy járványokban pusztultak el. A kolera, a kiütéses tífusz, a himlő és a hastífusz ugyanis – mely betegségeket szigorú közegészségügyi intézkedésekkel már az előző generáció (köztük a Lenhossékok is) sikeresen száműzte – rendkívüli pusztítással tértek vissza. Illyés Gyula is keserűen merengett azon, hogy a történelem milyen váratlanul fordulhat bármikor az embertelenség irányába.

Albert az orosz áttörést csodával határos szerencsével épségben úszta meg. Ráadásul ezekben a harcokban, ahogy korábban, is kiemelkedett bátorságával. Életét kockáztatva mentette sebesült bajtársait, amiért vitézségi ezüstéremmel tüntették ki. Pedig szíve mélyén nem akart hős lenni. Gyűlölte a katonai kitüntetések, de még jobban azokat az öregeket, akik haldokló fiatalok mellére tűzték azokat.

Ekkor pattant el benne valami. Túlélte a dnyeszteri katasztrófa utáni mézszárlást, de szembe kellett néznie a kérdéssel: miért harcoljon tovább? Ez nemcsak az ő dilemmája volt, hanem – a frontvonal mindkét oldalán – milliónyi katonáé és civilé is, akiknek fejében ugyanez a gondolat motoszkált. A hatalomba vetett bizalom, amely normális körülmények között összetartja a társadalmat, kezdett megrendülni. Hamarosan egész légiók dobálták el megcsömörlötten vagy fordították tisztjeik ellen fegyvereiket.

Albert minderre így emlékezett vissza: – Körülbelül a háború harmadik évére [1916] értettem meg, hogy az egész egy maroknyi klikk svindlije, akik az egész népet értelmetlenül áldozzák fel. Elvesztettük a háborút, ők mégis harcba küldenek bennünket, „hátha mégis történik valami”.



Néhány nappal a dnyeszteri katasztrófa után, a folyóparti fenyőerdő magányában Albert végiggondolta helyzetét. Tudta, ha visszamegy szétvert alakulatához, előbb-utóbb holtan fekszik majd egy lövészárk fenekén. Most már nem a katonai vezetőknek tartozik elszámolással, akik a vágó-hídra hajtják szeretett nemzetét, hanem a tudománynak. Lassan felemelte puskáját és meghúzta a ravaszt. A golyó bal karja csontját zúzta szét.

Ez vakmerő lépés volt. Ha kiderül, hogy sebesülését önmaga okozta, tisztjei boldogan akasztják fel – mint dezertőrt. Akcióját azonban gondosan kitervelte. Orvostanhallgatóként tudta, hogy az egyszerű légyszűrő-sérüléseket helyben látják el. Kézszérüléssel ugyan hazaküldhetik, de azzal nem folytatja tudományos kutatásait. A lábban túl sok apró csont van, ezért sérülései ritkán gyógyulnak maradéktalanul. Így – a lehetséges megoldásokat mérlegelve – végül eldöntötte, hova célozzon.

Vérző karral rohant vissza állásaikhoz. Szerencsére senki sem vette észre a csalást. Föltették egy kórházvonatra, és Budapestre vitték. Csaknem két évet töltött lövészárkokban, gyakorlatilag folyamatos golyózáporban.

A sebesülés nem volt súlyos, gyorsan gyógyult. Annál súlyosabb volt tetének megítélése. Hogy valaki azért sebesítse meg magát, hogy a harcok elől elmenekülhessen, szöges ellentétben állt mindazzal, amire Albertet addig tanították. – Mint sokan mások, egy feudális rendszerbe születtem, és abban is nőttem fel – emlékezett vissza. – Valamennyiünkbe mélyen belevésődött, hogy a császárért meghalni a legnagyobb dicsőség.

Abban a világban, amelyben a legkisebb becsületsértést is párbajjal torolhatták meg, a dezertálást a legnagyobb gyávaságnak tartották. Albert cselekedeteivel és kitüntetéseivel már bebizonyította, hogy nem gyáva. A háború azonban gyökeresen megváltoztatta szemléletét. Bár szinte semmilyen forradalmi elméletet nem ismert, kortársaihoz hasonlóan ő is radikalizálódott. Ha Szent-Györgyi Albert hitt valamiben, akkor – nem törődve a következményekkel – hite szerint is cselekedett.

Míg törött karját ápolta, Budapesten folytathatta orvosi tanulmányait. Befejezte félbemaradt utolsó évét. Időközben nagyon sok minden megváltozott. Az elegáns főváros most hitehagyott katonákkal és elkeseredett civilekkel volt tele. A vendéglőkben nem szolgálhattak fel cukrot, és a gabonát is szigorúan adagolták. Bár az újságokat alaposan cenzúrázták, azok mégis olyan nyugtalanító híreszteléseket kürtöltek szét, hogy küszöbön áll a szakadás Ausztria és Magyarország között. A város szokatlanul csendes volt: a templomi harangokat lőszernek olvasztották be.

Az orvosi diploma megszerzéséhez Albertnek sebészetből is vizsgáznia kellett. Most még jobban utálta a gyakorlati medicinát, mint valaha. A háborús évek alatt felbomlott a fegyelem, és bizonyos mértékig az egetem



integritása is megszűnt. Ahogy Albert mesélte: – Abban a nagy rendetlenségben a sebészeti klinika teremőre ötven pengőért megmondta, melyik betegeket mutatják be aznap a szóbeli vizsgán.

Azon a délutánon, amikor Albert vizsgázott, csak két beteget jelöltek ki bemutatásra. Az egyiknek sérve, a másiknak mellrákja volt. Miközben Albert az előcsarnokban várakozott, a teremőr súgva mutogatta, milyen betegek jönnek. Albert gyorsan megnézte a tankönyvet. A sérvekről 50 oldal volt benne (elolvasnia is lehetetlen), a mellrákról viszont csak tíz. – Jeleztem, hogy a mellrákos beteget kérem – mesélte. Míg várakozott, elolvasta a tíz oldalt, és átment a vizsgán. – Persze mindezt a háborúnak köszönhettem – vallotta meg. – Mindenesetre nagy megkönnyebbülést éreztem, mert sosem tudtam rávenni magam, hogy a sebészetet megtanuljam. Semmi szellemi erőfeszítést nem igénylő, ostoba tantárgy, a háborúnak köszönhetően valahogy mégis sikerült átmennem a vizsgán.

Valójában az egyetem vezetése is szemet hunyt az ilyesmik fölött. A hadseregnek ugyanis orvosokra volt szüksége. 1917 júniusában Szent-Györgyi Albert 23 éves korában megkapta diplomáját a Budapesti Orvostudományi Egyetemen.

Közben összeomlott az orosz front. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Magyarország számára is véget ért volna a háború. A kormány úgy határozott, hogy a keleti fronton felszabadult csapatokkal megtámadják Olaszországot. Azt remélték, hogy sikerül visszaszerezniük a korábban elvesztett lombardiai és velencei területeket.

Albert még az előző év őszén megismerkedett egy gyönyörű lánnyal, Demény Kornéliával, és elhatározta, hogy feleségül veszi. A fizikus Bay Zoltán szerint Nelli (akit még diákkorából ismert) a legszebb és legokosabb lány volt, akivel valaha találkozott. Nelli azonban nagyon fiatal volt még a házassághoz. Albertnek ezért minden bűbáját latba kellett vetnie, hogy meggyőzze az aggódó szülőket. Nellit ajándékokkal halmozta el, majd 1916 karácsonyán egy pónilovas kocsival állított be hozzá, hogy romantikus kocsikázásra vigye.

A Demény szülők nagyon fontosnak tartották lányuk jó iskoláztatását. Albert megígérte, hogy úgy fog gondoskodni a lányról, ahogy a szülők elvárják. Kitartása végül eredményre vezetett. A fiatal pár 1917. szeptember 15-én abban a Kálvin téri református templomban házasodott össze, ahol egykor Albert szülei is, és ahol őt és testvéreit is megkeresztelték.

Albert és Nelli szép pár volt, a fiatalok jól illettek egymáshoz. Nelli energikus, szeretetteljes és társaságkedvelő asszony volt, ráadásul kiváló sportoló – profi szintű teniszjátékos. Együtt élvezték az úszást, a túrázást és a hegymászást is. Nelli gazdag és befolyásos családból származott: apja volt a Magyar Posta vezérigazgatója. Albert úgy jellemezte, hogy „volt szo-

ciális érzéke”. A lányához hasonlóan kiemelkedő sportember leginkább arról volt nevezetes, hogy ő vezette be a síelést Magyarországon. Mindent egybevetve, Albert házassága jól sikerült.

1917 szeptemberének végén a fiatal Szent-Györgyi doktort Észak-Olaszországba vezényelték. Állomáshelye egy Udine közelében működő klinika lett, amely mélyen a frontvonal mögött volt. Mivel Albert tiszti rangot kapott, megengedték, hogy Nelli is elkísérje. Így Albert és Nelli különös módon – egy kis kunyhóban, a háború kellős közepén – töltötte mézesheiteit.

Életük csendesen telt, bár tőlük 80 km-re rendkívül véres hadjárat zajlott. A kilenc osztrák–magyar és a hat német hadosztály visszavonulásra kényszerítette az olaszokat a Tagliamento-, illetve a Piave-folyón keresztül.

Albert háborúellenes magatartása sokféle formát öltött. A szomszédjukban például egy osztrák tábornok lakott, ezt Albert onnan tudta, hogy nadrágján széles piros csík díszelgett. A tábornok nadrágját, vizelet-visszatartási problémái miatt, mindennap kimosták és egy zsinórra akasztva szárították.

Miközben Albert a száradó nadrágot nézte, felötlött benne, hogy „egy tábornok lehet akár tökkelütött hülye is, mert nadrágján csak a vörös csík számít”. Komédiázva díszlépésbe vágta magát és tisztelgett, valahányszor a kiterített nadrág mellett elhaladt. Ha a tábornok ezt észreveszi, akár rögtönítélő bíróság elé is állíthatta volna, amiért gúnyt űzött belőle. Szerencsére sohasem vették észre. – Ez a fajta viselkedés mutatta, hogy már akkor is lázadó voltam – emlékezett vissza később.

1918 őszén lázadó természete végül bajba sodorta Albertet. A munkahelyével szomszédos épületben egy nagy kórház volt. A kórház vezetője, egy bécsi egyetemi magántanár a katoniorvosi szakterületen igyekezett hírnevet szerezni. Elhatározta, hogy az itt folyó harcok 250 000 olasz sebesültje közül azokat a katonákat, akik hozzá kerülnek, hátborzongató kísérletekre fogja felhasználni.<sup>8</sup>

Az ügy nem tartozott Albertre, de amikor megtudta, mi folyik a kórházban, mégsem tudott hallgatni. A magántanárnál tiltakozott a kísérletek ellen.

– Ezek *csak* foglyok, *csak* olaszok – mondta a tanár cinikusan. Az embertelen válasz sokkolta Albertet, ezért azonnal a parancsnokságra ment, hogy feljelentést tegyen. A magántanárnak azonban három „stráf” volt az egyenruháján, míg Albertnek csak egy. Ezért Albertet helyezték át, nem a kórház vezetőjét. Büntetésként az észak-olaszországi, maláriával fertőzött mocsarakhoz vezényelték. Nellit pedig, aki már gyermeket várt, hazaküldték Budapestre.

– Azokban a mocsarakban mindenki trópusi maláriát kapott, és néhány hónapon belül bele is halt – emlékezett vissza Albert. – Egy ilyen áthelezés gyakorlatilag egyenlő volt a halálos ítélettel. – Éppen akkor omlott össze a déli front, és az osztrák–magyar csapatok fejvesztve vonultak vissza. A tisztek elhagyták csapataikat, egész hadseregek árasztották el a vasútállomásokat, hogy a katonák valahogy hazajussanak. A központi hatalmaknak összesen negyvenöt hadosztálya bomlott fel és került a szövetségesek fogságába.

Albert szerencsésen megúszta az összeomlást. 1918. október 3-án Nellinek kislánya született, akit anyja után Kornéliának kereszteltek, ő lett a „kis Nelli”. A tisztek hazamehettek látogatóba, ha a feleségük szült, így Albert ezt a jogát kihasználva menekült el a pokoli mocsaraktól. – Megengedték, hogy meglátogassam a lányomat – mesélte –, és mialatt otthon voltam, a háború véget ért.”<sup>9</sup>

Novemberre tényleg befejeződött a „nagy háború”, az európai harcoló felek kimerültek. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesett, romokban hevert. Számos hasonló statisztikai forrás közül választva, az alábbi adatok jól illusztrálják a pusztítás mértékét. A Monarchia 7 800 000 embert mobilizált. Közülük 1 200 000 meghalt, 3 620 000 megsebesült, 2 200 000 pedig eltűnt vagy fogságba esett.<sup>10</sup>

Az óriási megkönnyebbülést, amit a háború befejezése hozott, jelentősen csökkentette az éhínség, a betegségek és a társadalmi nyugtalanság terjedése. Szent-Györgyiék örülhettek, hogy élve megúszták a háborút. Nem is képzelték, hogy számukra – ahogy a legtöbb magyar számára is – az igazi megpróbáltatás csak most következik.